

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного, адміністративного та
фінансового права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Поняття, види та правове становище банків”

Студентки 3 курсу ПР - 32 групи
Галузь знань 0304 «Право»
Напрямок підготовки 6.030401 «Правознавство»
Турчин С.О.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Загальнотеоретичні засади правового регулювання банківської системи	6
Розділ 2. Аналітична характеристика сучасного стану розвитку банківської діяльності в Україні	26
Розділ 3. Напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання банківських установ	41
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	48
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Банківська система займає в кожній державі особливе місце, і зайняла в Україні після переходу самостійної держави до ринкової економіки. Україні, як і всім постсоціалістичним державам, важко переходити до докорінної зміни економічного укладу, які зробили державну політику в цій сфері активною, що викликала необхідність зміни системи органів, які почали бути об'єктивно необхідними для нової держави. У цих умовах розвитку економіки і соціальної сфери України зросла роль фінансового і банківського законодавства, покликаного забезпечувати адекватне сучасним умовам правове регулювання фінансових і його виду банківських відносин в інтересах нової, народної держави.

Фінансове законодавство об'єднує різні за своєю правовою природою підгалузі та інститути законодавства. Критерієм віднесення цих різних підгалузей та інститутів до фінансового законодавства є те, що всі вони регулюють відносини, які мають грошовий характер, а суб'єкт, який наділяється владними повноваженнями, є, як правило, органом держави. При переході до ринку все більшого значення набувають методи економічного управління, і особливу роль при цьому відіграють організації банківської системи. Роки, які пройшли з моменту появи нової держави Україна, яка заклала фундамент чинної банківської системи, характеризувалися постійним оновленням нормативно-правової бази їх діяльності. Набута за ці роки законодавча та нормативно-правова база страждає наявністю серйозних протиріч. Подальший розвиток банківського законодавства вимагає внесення змін і доповнень, розробки і прийняття нових законодавчих і нормативно-правових актів.

Удосконалення банківського законодавства є найважливішою складовою частиною будь-якої перебудови в державі, оскільки політико-економічні рішення, які приймає держава в галузі економіки, повинні бути належним чином законодавчо оформлені. Концептуально спрямування розвитку

банківської системи повинно належати юридичній науці, яка зможе вирішити завдання, що на неї покладає держава, тільки за умов розробки власних категорій та принципів. Фінансово-правова наука та її складова – наука банківського права повинна виявляти сферу його предметного впливу, методи регулювання таких важливих для держави відносин, які виникають із діяльності організацій банківської системи.

Все це і визначає актуальність дослідження проблеми формування і функціонування банківської системи. Безумовно, це дисертаційне дослідження не претендує на повне вирішення фундаментальних проблем. Його завданням є запропонувати на основі досягнень вітчизняної та зарубіжної юридичної науки цілісну концепцію банківського права України, визначивши його предмет, метод правового регулювання, систему і структуру цього правового утворення.

Фундаментальному дослідженню фінансово-правового регулювання формування та функціонування банківської системи сприяв теоретичний матеріал вчених, що стосується банківської сфери: Є.О. Алісова, О.Ю. Вікуліна, Я.А. Гейвандова, С.О. Голубєва, І.С. Гуревича, Л.Г. Єфімової, Н.Ю. Єрпильової, І.Б. Заверухи, О.М. Олейник, О.П. Орлюк, О.М. Пастушенко, А.О. Селіванова, В.М. Столяренка, Г.А. Тосуняна, Я.О. Берназюка, Є.В. Карманова, В.Л. Кротюка, О.А. Лукашева, А.Т. Ковальчука та ін.

Інтенсивний розвиток фінансових відносин на межі ХХ–ХХІ ст.ст. привів до ґрунтовних фінансово-правових досліджень, що визначили джерельну базу наукового дослідження фінансово-правового регулювання формування та функціонування банківської системи. Це, зокрема, праці Ю.А. Ровинського „Основные вопросы теории советского финансового права” (1960), Л.К. Воронової „Правовое регулирование кредитно-расчетных отношений в народном хозяйстве” (1988), М.А. Гурвіча „Основные вопросы советского финансового права” (1940).

Праці вітчизняних та зарубіжних вчених мають велике теоретичне та практичне значення. Однак доводиться констатувати, що незважаючи на постійно зростаючий інтерес до проблем правового статусу Національного

банку України, питання його повноважень у сфері банківського регулювання залишаються недослідженими. У вітчизняній та світовій міжнародно-правовій доктрині зберігається дефініційна невизначеність низки принципів правових понять банківського права; відсутні дослідження правового статусу та функціонування державного банку; дослідження актуальних проблем не торкнулися багатьох важливих аспектів призначення центрального банку – розвитку та функціонування банківської системи України та зміцнення її правових основ.

Мета курсової роботи полягає у визначенні теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо специфіки функціонування банківських установ в сучасних умовах турбулентності економічних процесів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: узагальнити теоретичні основи та обґрунтувати концептуальні аспекти правового регулювання банківської системи; проаналізувати сучасний стан розвитку банківської діяльності в Україні; запропонувати напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання банківських установ.

Об'єктом курсової роботи є процес забезпечення нормативно-правових аспектів банківської системи в сучасних умовах.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади забезпечення правового регулювання банківських установ на даному етапі розвитку.

Розділ 1. Загальнотеоретичні засади правового регулювання банківської системи

Законодавче регулювання банків та її окремих функціональних підсистем має свої особливості. В основу дій банку з охорони його власності покладено ст. 54 Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Згідно з положеннями цієї статті, банкам надається право забезпечувати захист банківської інформації, коштів та майна шляхом створення відповідних систем захисту, служб охорони відповідно до законодавства України та нормативних актів Національного банку України. Ці положення закону створюють відповідні привілеї для банків, на відміну від інших підприємницьких структур, яких вони не стосуються. Законодавче регулювання такої форми реалізації заходів безпеки банківської діяльності, як режим, найбільш розвинене з погляду інформаційної безпеки.

Інформаційні взаємовідносини суб’єктів підприємництва і держави регулюються на сьогодні понад 30-ма законодавчими і майже такою ж кількістю підзаконних актів. Проте, як свідчать реалії вітчизняної бізнес-практики, кількість розроблених документів не завжди свідчить про високу якість їх регулятивної сили. В основу організації режиму захисту банківської інформації покладено положення таких законодавчих актів:

- Закону України “Про банки і банківську діяльність” (ст. 52 “Банківська таємниця”);
- Закону України “Про підприємства в Україні” (ст. 30 “Комерційна таємниця підприємства”);
- Закону України “Про інформацію” (ст. 30 “Інформація з обмеженим доступом”).

Найбільш досконалим, з погляду права, є режим захисту банківської інформації з обмеженим доступом. Так, законодавством передбачено однозначне визначення банківської таємниці (ст. 52 Закону України “Про банки і банківську діяльність”). Згідно з цим законом, до банківської таємниці

належать відомості про операції, рахунки та вклади клієнтів і кореспондентів банку. Розв'язання цієї проблеми повинне бути комплексним і включати в себе:

- набір програмно-апаратних комплексів;
- програми із забезпечення безпеки;
- робота та бесіди з працівниками.

Загальносвітова інтернаціоналізація та процеси глобалізації в банківському секторі призвели до ускладнення його структури та забезпечення інформаційної безпеки і, як наслідок, до ускладнення процесів регулювання світових фінансових ринків.

Однак, економічне значення лібералізації та інтеграційних процесів світової банківської системи надалі може нести загрозу її стабільності, інформаційному захисту та економічній безпеці у цілому. Тому невідкладним завданням щодо розвитку банківського сектору є розробка сучасного функціонального механізму регулювання діяльності банків на ринку фінансових та інформаційних послуг, особливо у країнах з перехідними економіками, серед яких перебуває і Україна.

Традиційним інструментом державного регулювання економічної безпеки банків, який активно використовується НБУ, є рейтингування. З метою встановлення реального фінансового стану банків Національний банк України проводить оцінювання банків на базі розробленої ним рейтингової системи “СAMELS” та нерейтингової методики “Система оцінки ризиків” (COP). Рейтингова система “СAMELS”, що створена на основі найкращого зарубіжного досвіду, ґрунтується на міжнародній системі CAMEL, яка розроблена експертами Sheshunhoff Bank (США) та впродовж багатьох років застосовується у світовій практиці. COP розроблена Національним банком України самостійно. Обидві системи дають НБУ змогу оцінювати фінансовий стан, господарську стабільність та рівень економічної безпеки банків і банківської системи. Інформаційною базою для діагностики виступають результати комплексних інспекційних перевірок.

Спільні та відмінні риси двох згаданих систем рейтингової оцінки, що використовуються НБУ як інструменти державного регулювання фінансового стану, результатів діяльності та економічної безпеки банків в Україні, представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Особливості застосування систем оцінки як інструменту
державного регулювання банківських установ

Параметри системи	CAMELS (рейтингова система)	Система оцінки ризиків (нерейтингова система)
1. Характеристика, що оцінюються	Достатність капіталу; якість активів; функціональний рівень менеджменту; надходження (дохідність) від банківських операцій; ліквідність активів; чутливість до ринкового ризику	Кредитний ризик; ризик ліквідності; ризик зміни процентної ставки; ринковий ризик; валютний ризик; операційно-технологічний ризик; ризик репутації; юридичний ризик; стратегічний ризик
2. Процедура присвоєння оцінки	Визначається цифровий рейтинг за всіма компонентами за п'ятибальною шкалою, де оцінка "1" є найвищою, а оцінка "5" – найнижчою. Комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою – на підставі рейтингових оцінок кожного з компонентів [99]	Усі категорії ризику визначаються та оцінюються окремо і щодо кожного ризику існує чіткий перелік чинників, які беруться до уваги. Кожен ризик оцінюється окремо. Для раціонального використання системи оцінки ризиків при оцінюванні має враховуватися як поточний стан банку, так і чинники, що можуть вказувати на зростання ризиків
3. Рівень суб'єктивізму	Остаточний рейтинг банку виставляють фахівці суб'єктивно, експертним методом за рейтинговою оцінкою, що трапляється найчастіше. Але така оцінка має бути добре обґрунтована та спиратися на переконливі аргументи	Підсумкові оцінки виставляються наглядовцями на основі отриманих даних за кожним видом ризиків, але постійний обмін інформацією з керівництвом банку і персоналом дозволяє підвищити об'єктивність оцінки

Продовження табл. 1.1

Параметри системи	CAMELS (рейтингова система)	Система оцінки ризиків (нерейтингова система)
4. Інтерпретація оцінок	Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку "1" або "2", є надійними за всіма показниками, здатні протистояти більшості економічних спадів (крім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковане керівництво. Банки, які отримали оцінку "3", мають суттєві недоліки і якщо ці недоліки не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних із платоспроможністю та ліквідністю. Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку "4" або "5", мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії як з боку акціонерів та керівництва банку, так і з боку держави	Рейтинг за результатами оцінювання банків на основі СОР не виставляється. Сукупний ризик оцінюється як високий, помірний або низький за кожною з дев'яти категорій ризику.
5. Недоліки системи	Головним недоліком є відсутність аналізу змінюваності окремих компонентів у часі та напрямів і тенденцій такої зміни у поточний період. Це може призвести до хибності присвоєної рейтингової оцінки вже в найближчий період після присвоєння. Якщо не враховувати тенденції (погіршення чи покращення), то банк, у якого фінансовий стан погіршується, за однакових показників у певний момент матиме такий самий рейтинг, як і банк, що активно розвивається, але до цього був посереднім. Фактично ж ці банки повинні мати різну рейтингову оцінку, адже один розвивається, а в іншого накопичуються проблеми, хоча на даний момент показники у цих банків однакові. Недостатньо враховується якість зобов'язань банку – їхня структура за видами і строками, не досліджується стан внутрішньої та зовнішньої безпеки, поза увагою залишається рівень розвитку банку та його вплив на фінансову стабільність – до цієї характеристики належить	Дана методика потребує значного обсягу інформації, але при цьому не охоплює всі функції управління та мало уваги приділяє стратегії. Важливим елементом даної системи повинно стати прогнозування розвитку ринку та самого банку на підставі аналізу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ для моделювання ризикових ситуацій. Результатом такого процесу повинно бути планування та реалізація можливих заходів із попередження ризику на етапі, що передує появі ризикових ситуацій. Тобто доцільним є розроблення, вибір та реалізація стратегії управління ризиками. Також до процесу діагностики ризику варто залучати осіб, які не є працівниками підрозділу з

	обслуговування банком	ризик-менеджменту. Оскільки часто працівник, який має чималий досвід роботи на конкретній посаді і опрацьовує визначене
	міжнародних і загальнодержавних програм, його відносини з владою, ліцензії, дозволи, наявність кореспондентських відносин, присутність банку в регіонах тощо	коло інформації, може швидше виявити певний вид ризику, ніж незалежна особа [100]. Основним недоліком вважаємо відсутність підсумкової оцінки щодо банку, яка б ґрунтувалась на оцінках усіх груп ризиків

Застосування системи оцінки ризиків дає можливість з'ясувати те, як певні наявні або потенційні проблеми, на які наражається банк або банківська система, впливають на характер і рівень ризиків у цьому банку. НБУ визначає, наскільки добре банк управляє ризиками протягом певного періоду, а не лише на певний момент часу, та фіксує напрям зміни фінансового стану банку. При оцінюванні ризиків за цією методикою НБУ визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик розглядається як ймовірність того, що певні події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку.

Метою використання представлених систем оцінки ризиків є забезпечення якісного нагляду, спрямованого на визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в окремих банках та в банківській системі в цілому, а також на забезпечення процесів належного усунення таких проблем, що робить їх ефективним інструментом забезпечення економічної безпеки вітчизняних банківських установ превентивної дії. Цей підхід має забезпечити відповідність операцій банків стандартам надійної та безпечної банківської діяльності та гарантувати їх здійснення в інтересах усіх зацікавлених сторін – НБУ, керівництва банку, клієнтів та акціонерів [18].

Характерною особливістю сучасної системи банківських установ в Україні є її нездатність до саморегулювання та потреба в існуванні зовнішнього регулятора її стану та рівня функціонування. З огляду на це, виникає необхідність у ґрунтовному дослідженні механізмів, інструментів, форм і методів регулювання діяльності учасників вітчизняної банківської системи на державному рівні та визначення його впливу на стан їх економічної безпеки.

Регулювання вітчизняної банківської сфери, як і будь-якого сегменту економічних відносин в Україні, відбувається шляхом закладення на законодавчому рівні основ створення і функціонування її учасників. Сучасний стан банківської системи, ускладнений наслідками фінансової кризи, ініціює чимало проблемних аспектів у сфері регулювання вітчизняних банків [21]. Координація та контроль банківської діяльності на державному рівні є завданням досить непростим, оскільки банк як суб'єкт господарювання, що пропонує як специфічні, характерні лише для комерційного банку продукти, нагляд за якістю та ефективністю яких покладено на Національний банк України, так і надає широкий перелік фінансових послуг, що дозволяє вважати його активним учасником вітчизняного фінансового ринку, регулювання якого має складну та розгалужену структуру.

В Україні основним нормативно-правовим актом, що регламентує сутність, форми та методи державного регулювання та саморегулювання діяльності фінансових установ, тобто фінансових посередників, є Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [76], відповідно до якого "державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам". Регулювання діяльності фінансових посередників здійснюється такими уповноваженими державними органами та саморегулювальними організаціями (рис. 1.1).

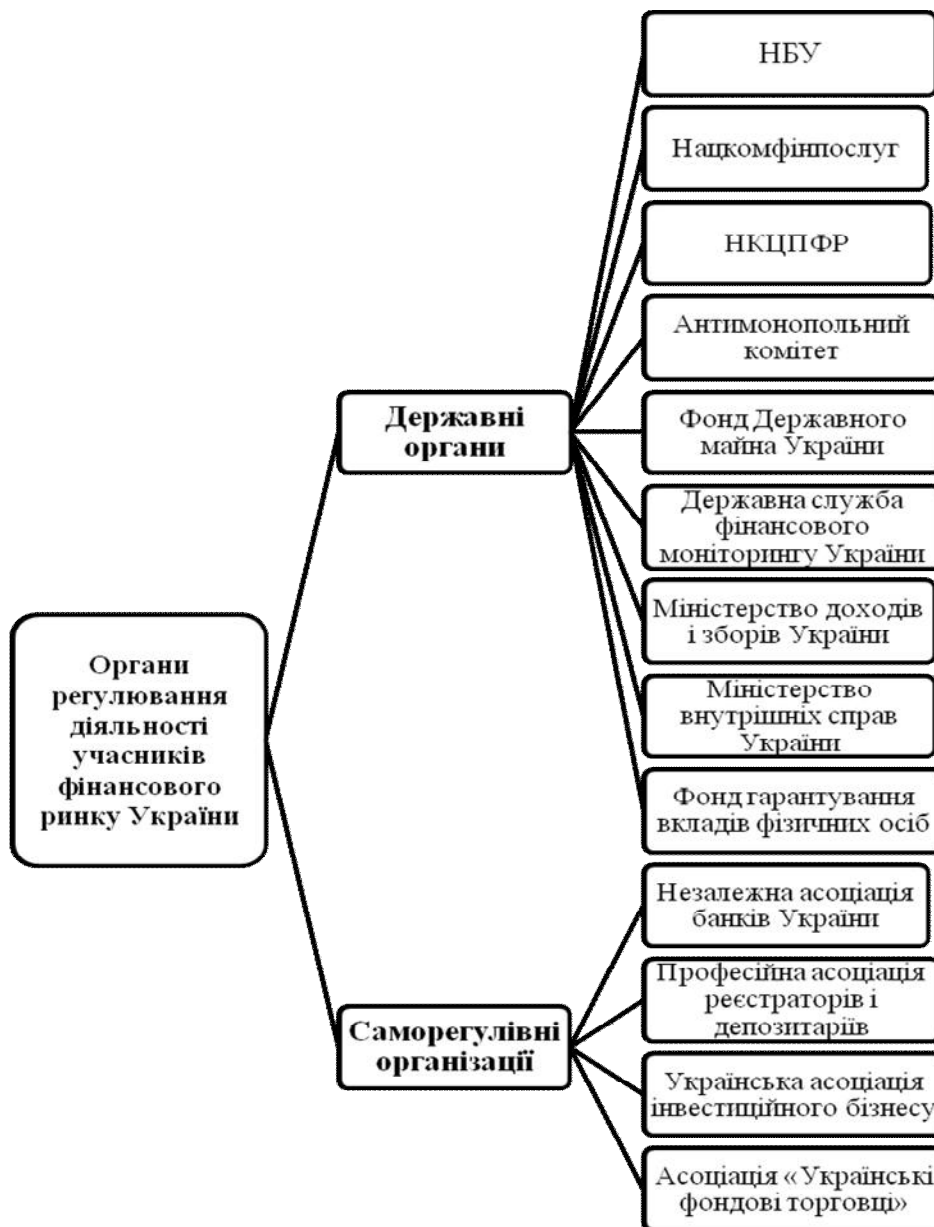

Рис. 1.1. Органи регулювання діяльності учасників фінансових ринків

- Національним банком України – регулювання ринку банківських послуг;
- Національною комісією і цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) – регулювання ринків цінних паперів та похідних цінних паперів, на яких банківська установа може провадити як емісійну, так і торгівельну, консультаційну, посередницьку, інвестиційну діяльність;

– Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг) – регулювання інших ринків фінансових послуг, на якому банківські установи можуть реалізовувати свої фінансові інтереси шляхом співпраці зі страховими, лізинговими та іншими компаніями;

– Антимонопольний комітет України, Фонд Державного майна України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Державна служба фінансового моніторингу України, Міністерство доходів і зборів України, Міністерство внутрішніх справ України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку фінансових послуг загалом та банківських установ зокрема у межах своїх повноважень;

– саморегулювні організації професійних учасників фінансових ринків – Професійна асоціація реєстраторів та депозитаріїв (ПАРД), Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ), Асоціація "Українські фондові торговці" (АУФТ) [77], Незалежна асоціація банків України (НАБУ) – надають консультаційні й інформаційні послуги, здійснюють контроль показників діяльності учасників організацій, розробляють проекти нормативно-правових документів, що можуть у подальшому бути передані до організацій та комітетів, здатних винести їх на обговорення Верховної Ради України, що може надати їм законної сили.

Отже, як бачимо, досить велика кількість установ та організацій здійснює контроль тих чи інших аспектів діяльності вітчизняних фінансово-кредитних інституцій, у тому і числі й банків. Пріоритетними регуляторами банківської діяльності в Україні нині залишаються НБУ та НКЦПФР, оскільки юридичною формою організації для вітчизняних банків встановлено форму публічного акціонерного товариства, контроль за роботою яких, не залежно від мети створення та напрямів діяльності, провадить Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Отже, варто зазначити, що хоча в Україні на даному етапі еволюції банківської системи сформовано достатньо функціональні механізми

державного регулювання ринку фінансових послуг, здійснено визначення та розподіл повноважень щодо регулювання, нагляду і контролю за діяльністю oferentів фінансових послуг, проте державне регулювання фінансового сектору економіки на сучасному етапі характеризується недостатньою ефективністю, відстає від сучасних тенденцій і вимог розвитку ринку, недостатньо враховує міжнародний досвід [12].

У межах вибраної тематики курсової роботи, необхідно детально розглянути особливості державного регулювання банківських установ в Україні. Так, згідно зі ст. 61 Закону України "Про Національний банк України", державне регулювання діяльності банків здійснює НБУ. Визначення поняття "державне регулювання діяльності банків" законодавство не містить. Ст. 1 Закону України "Про Національний банк України" містить дефініцію банківського регулювання як однієї із функцій Національного банку України, що полягає у створенні системи норм, які регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. А ст. 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність" визначає форми, в яких здійснюється державне регулювання діяльності банків.

Державне регулювання діяльності банків рівень якої є однією із сучасних характеристик ефективності банківської діяльності, реалізується на двох рівнях. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює НБУ. Формою регулювання в цьому випадку виступають його нормативні та індивідуальні акти.

М.В. Плотнікова метою здійснення державного регулювання діяльності банків пропонувала вважати безперебійне і надійне функціонування банківської системи, що б забезпечувало сталий розвиток економіки. Оскільки умовою цього є високий рівень економічної безпеки кожної окремої банківської установи – учасника вітчизняного банківського сектору, то контроль за станом

економічної безпеки комерційних банків необхідно виділити в окремий, а у період подолання вітчизняними суб'єктами господарювання наслідків фінансово-економічної кризи, – пріоритетний напрям державного регулювання банківської діяльності.

Хоча процес регулювання створення та діяльності суб'єкта господарювання включає в себе формування основ його економічної безпеки і контроль за її забезпеченням, вважаємо за доцільне виокремити поняття "регулювання економічної безпеки банківських установ" в окремий науковий термін, що виступатиме як об'єкт дослідження в даному розділі дисертаційної роботи.

Отже, під регулюванням банківських установ необхідно розуміти систему заходів, що вживаються як державними, так і недержавними органами, установами та організаціями задля забезпечення створення, формування та функціонування системи безпеки банківської установи та підтримання оптимального рівня безпеки банку в процесі його діяльності на вітчизняних та зарубіжних фінансових ринках. Якщо розглядати лише державний рівень регулювання банківських установ, то доцільно буде проводити дослідження впливу лише державних органів на стан їх економічної безпеки, не враховуючи контрольні та наглядові функції саморегулювних організацій.

Найбільший вплив на регулювання банківських установ загалом, і їх економічної безпеки зокрема, має, як уже зазначалося вище, Національний банк України.

У процесі державного регулювання банківських установ НБУ виступає посередником між державою та іншими банками. Саме ця установа засобами, які має у своєму розпорядженні, спираючись на Конституцію і законодавство, втілює в життя економічну політику держави. Як орган економічної влади з особливими функціями Національний банк України регулює державне управління в банківській системі, контролює порядок створення інших банків, здійснює нагляд за їх діяльністю, діяльністю їх відділень, філій і представництв на території України. Дії НБУ у сфері національної

економічної безпеки спрямовані, перш за все, на забезпечення сталості банківської системи, захист інтересів клієнтів шляхом зменшення ризиків у діяльності банків.

Контроль за діяльністю інших банків здійснює Головне управління банківського нагляду Національного банку України та обласні управління НБУ.

Державне регулювання діяльності банків здійснюються в таких формах (табл. 1.3).

Регулювання та контроль банківської установи реалізується НБУ через механізм банківського нагляду.

Банківський нагляд (banking supervision) – це система заходів щодо контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності, у тому числі тих, що спричинили або можуть спричинити у майбутньому суттєве зниження рівня економічної безпеки банку або його клієнтів чи партнерів.

Таблиця 1.2

Форми державного регулювання діяльності банків

Форми та напрями здійснення регуляторних дій	
Адміністративне регулювання	Індикативне регулювання
реєстрація банків і ліцензування їх діяльності	встановлення обов'язкових економічних нормативів
встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків	визначення норм обов'язкових резервів для банків
застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру	встановлення норм відрахувань до резервів на покриття коштів від активних банківських операцій
нагляд за діяльністю банків	визначення процентної політики

надання рекомендацій щодо діяльності банків	рефінансування банків
-	контроль кореспондентських відносин
-	управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції
-	регулювання операцій з цінними паперами на відкритому ринку
-	нагляд за імпортом та експортом капіталу

Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк унаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку Національного банку в межах нагляду на консолідованій основі.

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Завданнями банківського регулювання та нагляду з метою підтримки належного рівня економічної безпеки окремих осіб, суб'єктів господарювання – клієнтів банків, самих банківських установ та всього банківського сектору економіки країни залишаються: захист інтересів клієнтів і вкладників, які розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління та шахрайства; створення конкурентного середовища в банківському секторі; забезпечення прозорості банківського сектору; підвищення стійкості та ефективності банківської діяльності; підтримка необхідного рівня стандартів і професіоналізму в банківському секторі [14].

Завданнями банківського нагляду комерційних банків вважаємо:

– контроль за дотриманням банками нормативів економічної і фінансової діяльності (підтримка рівня фінансової безпеки);

– затвердження форм звітності про стан та результати діяльності банків та регулювання процедури їх передання до органів нагляду (підтримка рівня інформаційної, фінансової, юридичної безпеки);

– систематичні перевірки рівня збереження та використання корпоративних банківських ресурсів (підтримка рівня фізичної, фінансової, кадрової безпеки);

– контроль за рівнем організації збереження банківської таємниці, конфіденційної інформації та інформації з обмеженим доступом (підтримка рівня інформаційної, кадрової безпеки);

– моніторинг використання банками специфічного програмного забезпечення (підтримка рівня техніко-технологічної, інформаційної безпеки).

Основними принципами організації сучасного банківського нагляду нині є: багаторівневність системи нагляду за банками; постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів; удосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення банківського нагляду; постійне підвищення кваліфікації спеціалістів банківського нагляду; посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни; використання досвіду інших країн, запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду.

Слід зазначити, що у межах банківського нагляду НБУ формує "Річний звіт про діяльність банківського нагляду України", який може вважатись основним аналітичним документом щодо стану безпеки вітчизняної банківської системи, оскільки в ньому наводяться попередні підсумки діяльності банків, що дає змогу державним органам та всім зацікавленим особам скласти уявлення про рівень економічної безпеки як окремого банку у порівнянні з середньогалузевими показниками, так і банківської системи країни загалом; основні показники діяльності банків України, дані фінансової звітності банків України; надається перелік банків, які перебувають у стадії реорганізації, банків з тимчасовою адміністрацією, банків у стадії ліквідації. На особливу

увагу в даному документі заслуговують наведені значення економічних нормативів у цілому по системі, оскільки саме вони можуть бути індикаторами стану економічної безпеки при здійсненні її оцінки. Зазначений документ розкриває інформацію про доходи та витрати банків України, про власників великих часток в капіталі банків України, містить методичні рекомендації щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України, яка, на нашу думку, має бути невід'ємним елементом сучасної системи економічної безпеки будь-якого вітчизняного суб'єкта господарювання, і у першу чергу – комерційного банку. У звіті пропонуються актуальні методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, розроблені на основі його діючої практики, які можна використати для вдосконалення організації системи економічної безпеки банку та оптимізації внутрішнього контролю якості її роботи [9].

Таким чином, можна узагальнити чинники впливу на функціонування банківських організацій у межах здійснення їхнього державного регулювання (рис. 1.3).

У разі розгляду НБУ питань щодо застосування заходів впливу до конкретного банку, для надання пояснень запрошується голова ради директорів або голова спостережної ради цього банку, за винятком випадків призначення тимчасового адміністратора чи відкликання ліцензії банку та призначення ліквідатора. Враховуючи теоретичні розробки існуючих наукових досліджень та законодавчі положення стосовно функцій регулювання банківської системи, на нашу думку, за умови максимального врахування економічної сутності державного регулювання банківської системи доцільно виділити такі його функції (табл. 1.3).

За результатами проведеного інспектування керівництву банку спрямовується інформація, у якій вказано причини виявлення недоліків у системі економічної безпеки, подано оцінку фінансового стану банку, його господарські можливості та запропоновано шляхи виходу з ситуації, що склалась.

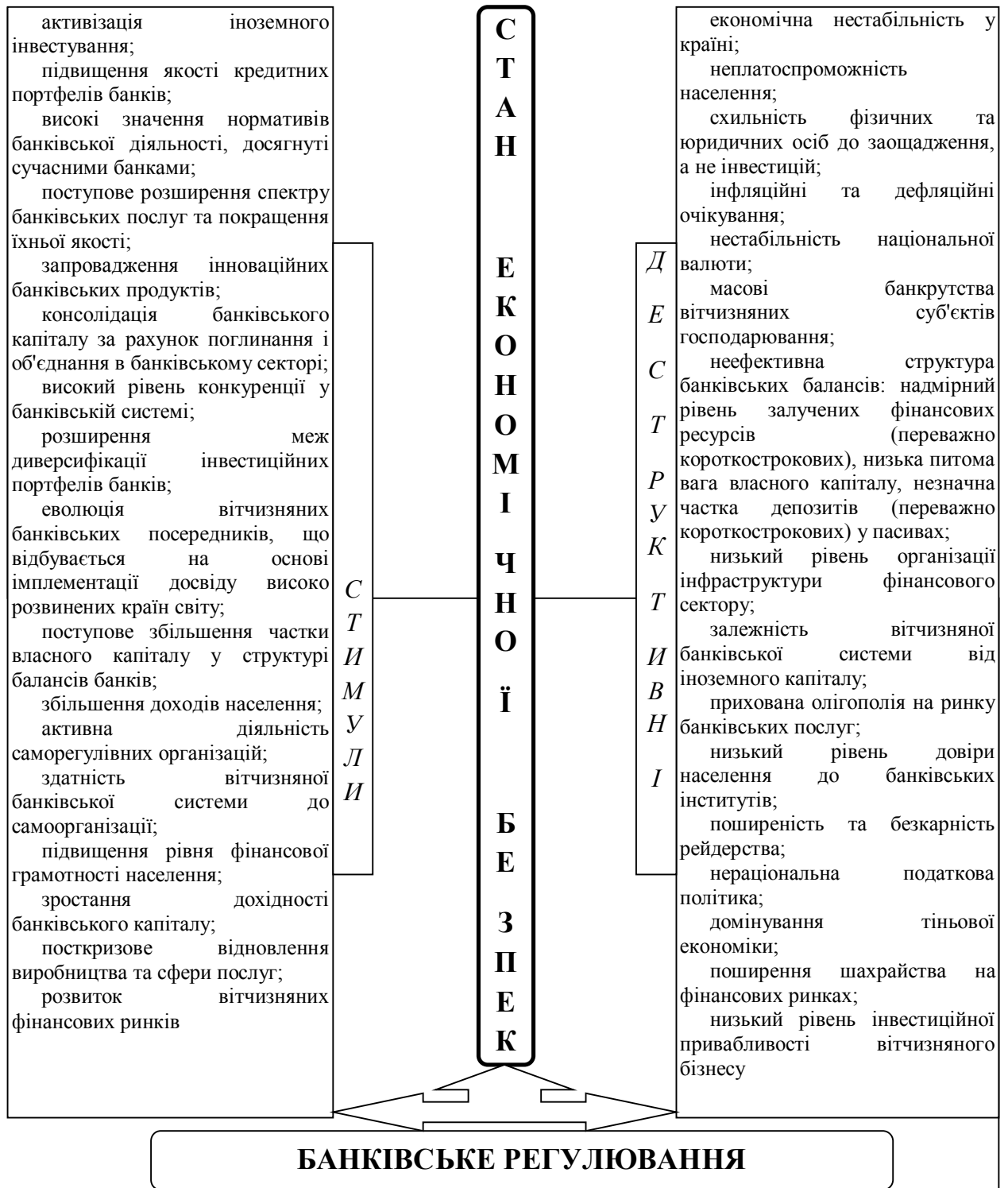

Рис. 1.3 Сучасні чинники впливу на функціонування банківських установ

Функції державного регулювання банківської системи

Функція	Суть функції
1. Інституційна (функція формування та розвитку інституційного середовища)	визначення правил гри для учасників банківського ринку шляхом розробки, прийняття та реалізації законодавчих та нормативно-правових актів
2. Регламентуюча (функція регулювання банківської діяльності та реалізації регуляторної політики)	встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, захисту інформації, коштів та майна; визначення системи, порядку й форми платежів між банками; визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських технологій, створення та координація електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації; ведення державного реєстру банків, здійснення ліцензування банківської діяльності та операцій; здійснення сертифікації аудиторів, які проводитимуть аудиторську перевірку банків, тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банку; організація інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видання ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей.
3. Соціальна (функція забезпечення соціальної допомоги та захисту прав учасників банківського ринку)	формування системи прав захисту вкладників та кредиторів банківської установи; стимулювання реалізації банками пільгових програм кредитування для незахищених верств населення; організація розробки програм фінансової підтримки сектору малого і середнього бізнесу, підприємців-фізичних осіб, фермерів; активізація розвитку іпотечного кредитування, зокрема молодіжного іпотечного кредитування тощо
4. Контрольна (функція реалізації державного контролю за діяльністю об'єктів державного регулювання банківської діяльності)	банківський нагляд, податковий аудит, державний господарський контроль, контроль силових структур, фінансовий моніторинг дозволяють своєчасно реагувати на порушення банківського законодавства та оптимізувати політику державного регулювання
5. Функція забезпечення безпеки банківського сектору країни	виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз банківській системі, здійснення комплексу оперативних та довгострокових заходів щодо їх попередження та нейтралізації; створення фонду засобів забезпечення фінансової стійкості банківської системи й ефективне управління ними в повсякденних умовах та при надзвичайних ситуаціях
6. Координувальна (функція налагодження взаємодії між регулюючими органами державної влади)	налагодження обміну інформацією, спостереженнями, висновками між органами, що здійснюють державне регулювання банківської системи; вільного доступу до інформаційних баз даних одне одного; проведення спільних нарад та зустрічей
7. Інтеграційна (функція сприяння входженню у світовий банківський ринок)	стимулювання входження вітчизняних банків на європейський та світовий ринки банківських послуг, адаптація міжнародних принципів та правил ведення банківської діяльності до реалій вітчизняного банківського ринку, використання досвіду провідних країн світу щодо застосування прогресивних форм державного регулювання банківського сектору, налагодження тісної співпраці з міжнародними організаціями, які здійснюють регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин, з організаціями, які є форумом для міжурядового обговорення проблем банківського регулювання та нагляду, з організаціями, які забезпечують збір належної інформації та здійснюють статистичні та науково-дослідні роботи з актуальних питань банківського регулювання

Як бачимо з проведеного дослідження завдань державного регулювання банківських організацій, переважна більшість напрямів банківського нагляду спрямована на забезпечення фінансової безпеки банку, чому сприяє нагляд за дотриманням економічних нормативів, контроль доходів і видатків банків, результатів їх фінансової діяльності. Проте, у сучасних умовах провадження діяльності на вітчизняних фінансових ринках, велике значення для банківського регулювання має досягнення виробничо-технологічної стійкості, яка включає в себе: збереження і зростання фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, трудових ресурсів банків; впровадження банками нової техніки, технологій і фінансових інновацій; підвищення рівня автоматизації банківських процесів, активізації інтернет-банкінгу, нових видів послуг, удосконалення організації праці.

Розглянемо зарубіжний досвід правового забезпечення банківських установ. У світовій практиці виокремлюють три основні моделі спеціального нагляду за діяльністю як банківських, так і небанківських фінансових інститутів.

1. Традиційно-секторна модель, яка передбачає розподіл повноважень регулятивних органів за секторами фінансового ринку. Ці спеціалізовані організації проводять регулювання лише свого сектора фінансового ринку – банківського, страхового, ринку цінних паперів та ін. Такий спосіб спрощує регулювання фінансового ринку, оскільки за кожний його сектор відповідає свій орган, а їхні функції не дублюються. Необхідно зазначити, що секторна модель поступово втрачає популярність, і країни з розвиненими фінансовими ринками від неї відмовляються. Використання цієї моделі характерне для недостатньо розвинених фінансових ринків.

2. Модель мегарегулятора, згідно з якою контроль за будь-якою діяльністю з надання фінансових послуг здійснює єдиний орган – макрорегулятор, який охоплює функції тих регулятивних органів, що увійшли до його складу. Країнами, де успішно реалізовано модель мегарегулятора, є

Німеччина та Японія. Така сама модель використовується в Естонії, Латвії, Угорщині та Мальті, де створено новий центральний орган з регулювання.

3. Модель розподіленого регулювання, відповідно до якої повноваження з пруденційного нагляду передано одному органу, а з регулювання комерційних операцій на фінансовому ринку – іншому. Основне завдання такої моделі полягає у розмежуванні функцій пруденційного нагляду і нагляду за проведенням комерційних операцій.

Зауважимо, що в науково-практичному вимірі існує модель, яку можна вважати розширеним (похідним) варіантом моделі розподіленого регулювання, – модель регулювання за функціями фінансового ринку. Кількість регулятивних органів у даній моделі визначається кількістю функцій фінансового ринку, для нагляду за реалізацією кожної з них створюється окремий орган.

З огляду на це, можна подано вітчизняну структуру регулювання банку, що включатиме як суб'єктів державного рівня нагляду, так і складову внутрішнього банківського контролю (рис. 1.4).

Для банківської системи України доречним буде саме досвід нових членів ЄС, де успішно працюють моделі з єдиним мегарегулятором, оскільки вітчизняний банківський сектор має більше спільних рис з банківськими системами, що характерні для країн Європи, а не для США.

Тому під час розробки сучасної моделі регулятивної політики в банківському секторі Україні доцільно враховувати такі три аспекти: проста й чітка схема регулювання сфери банківських відносин; використання іноземного досвіду та міжнародних тенденцій щодо посилення регулювання економічної, перш за все, – фінансової та інформаційної безпеки; розвиток ефективної системи саморегульованих організацій паралельно з посиленням державного регулювання.

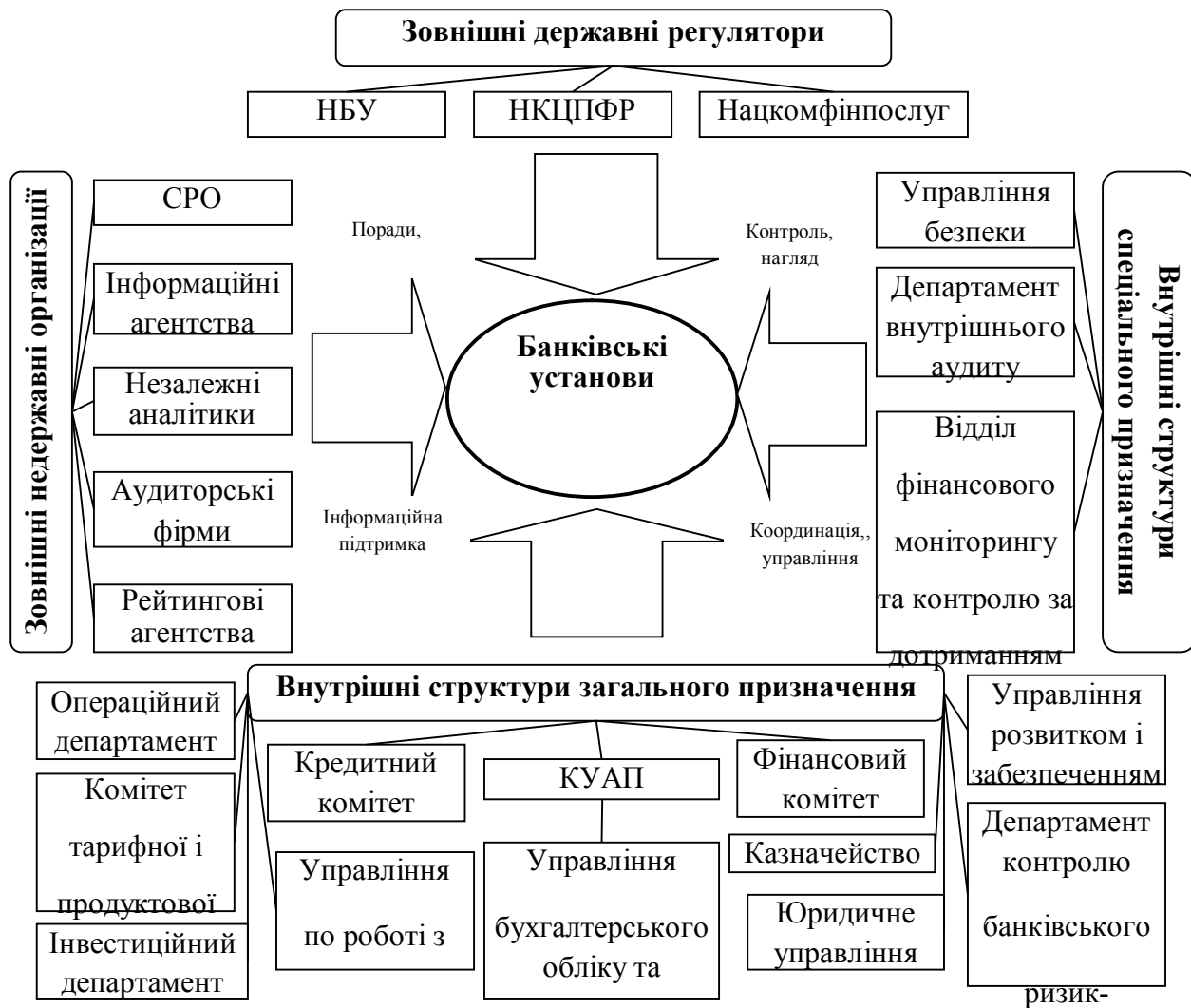

Рис. 1.4. Структура регулювання банківських установ

На наш погляд, для якісного розвитку української банківської системи, особливо в умовах подолання її учасниками наслідків світової фінансової кризи, потрібно розробити модель універсального мегарегулятора, що повинен поєднати в собі функції чотирьох органів: центрального банку; органу з нормативно-правового забезпечення діяльності банківських установ; органу з забезпечення інформаційної безпеки та прозорості вітчизняних банків; органу з забезпечення фінансово-економічної безпеки банків.

Варто зазначити, що створення такого мегарегулятора має відповідати загальним міжнародним нормам, а також перспективним стратегіям розвитку банківського сектору України. Вказаний мегарегулятор доцільно створити, на

нашу думку, через передачу йому відповідних функцій НКЦПФР, Нацкомфінпослуг та НБУ.

Основними проблемами та недоліками вітчизняного механізму регулювання банківських установ в Україні на даному етапі функціонування вітчизняної банківської системи є такі: відсутність сучасної моделі організації системи економічної безпеки банківських установ, ефективне регулювання функціонування якої має бути пріоритетним завданням державної політики у сфері банківської економічної безпеки; необхідність удосконалення механізму державного регулювання економічної безпеки банківських установ з урахуванням світових тенденцій та досвіду високорозвинених країн світу; розробка сучасного та оптимізація традиційного інструментарію оцінювання стану системи економічної безпеки банківських установ.

Таким чином, вирішення всіх окреслених завдань дозволить досягти якісно нового рівня нормативно-правового регулювання стану банківських установ в Україні, наслідком чого неодмінно стане стабілізація банківської діяльності, підвищення рівня рентабельності вітчизняних банків, максимізація їх фінансової стійкості, оптимізація механізмів ризик-менеджменту та досягнення конкурентних переваг на внутрішніх і зовнішніх ринках фінансових послуг.

Розділ 2. Аналітична характеристика сучасного стану розвитку банківської діяльності в Україні

В умовах радикальної нестійкості банківської системи володіння динамічною інформацією про динаміку розвитку найбільших банків є одним з важливих чинників успішної економічної діяльності. Відповідно до офіційного сайту Національного банку України [34] у 2015 році в Україні функціонувало 180 банківських установ, досліджуючи які в даному питанні визначимо сучасний стан розвитку банківської діяльності в країні.

Крім негараздів безпосередньо у банківській системі, держава стала перед низкою проблем, котрі стосуються грошово-кредитної та валютно-курсової політики:

- значне (триразове) скорочення золотовалютних резервів, на обсяги яких вплинули: необхідність своєчасного повернення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу, дефіцит зведеного платіжного балансу, валютні аукціони та цільові інтервенції на валютному ринку з метою підкріплення кас банків, адресні валютні інтервенції на користь НАК “Нафтогаз України”, зростання чистої купівлі безготівкової валюти на міжбанківському ринку;

- зростання обсягів емісії. Протягом 2015 році НБУ був змушений профінансувати уряд та НАК “Нафтогаз України” на суму 175 млрд. грн., або майже на 40% від зведеного бюджету країни;

- зниження курсу національної грошової одиниці, ключовими чинниками якого були скорочення ринкової пропозиції валюти внаслідок падіння обсягів експорту товарів (на 14% за 2015 рік) та зростання попиту на валюту з боку населення як результат недовіри до банківської системи (вплив депозитів призвів до збільшення обсягу готівки поза банками на 19% та зростання монетарної бази на 8.5%, а чиста купівля населенням іноземної валютної готівки сягнула за рік 2.4 млрд. доларів США);

- загострення проблеми інфляції, що в умовах скорочення ВВП має ознаки стагфляції. Протягом 2015 року зростання споживчих цін становило

24.9%, ціни виробників зросли на 31.8%, ціни на сирі продовольчі товари – на 22.3%, адміністративно регульовані ціни і тарифи – на 30.4%, житлово-комунальні послуги подорожчали на 34.3%.

Одна з основних причин загострення кризових явищ у банківській системі – значний вплив пасивів, викликаний як політичною, так і макроекономічною нестабільністю. При цьому юридичні особи – клієнти банків змушені оперувати власними коштами у безготівковій формі, отже, можуть змінювати банк, переміщувати кошти з поточних рахунків на депозитні (чи навпаки), з валютних на гривневі тощо, проте практично не мають законних підстав перетворити безготівкові гроші на готівку і вивести їх із банківської системи або відправити за кордон без відповідного надходження в Україну товарів чи послуг. Натомість фізичні особи завжди мають вибір: зберігати власні заощадження у банках чи у готівці (ав якій валюті – вже другорядне питання) поза банками.

Слід зауважити, якщо за 2015 рік у банківській системі відбулося зростання обсягів коштів фізичних осіб на 72 млрд. грн., або на 19%, то за 2014 рік динаміка коштів населення була від’ємною.

Таблиця 2.1 містить перелік банків, які мають найбільшу позитивну та негативну динаміку вкладів населення за 2015 рік.

Під час аналізу зростання вкладів населення у структурі банківських пасивів також слід враховувати валютний чинник, адже всі показники у банківських балансах обраховуються у гривневому еквіваленті. Отже, балансове зростання валютних вкладів не означає їхнього автоматичного зростання у валюті угоди і може бути лише наслідком переоцінки валютних вкладів за офіційним курсом Національного банку.

Таблиця 2.1

Динаміка вкладів населення за 2015 рік*

Банки-лідери за зростанням вкладів населення (≥500 млн.грн.)	Значення показника, тис. грн.	Приріст, %	Банки, які суттєво скоротили обсяги вкладів населення (≥40%)	Значення показника, тис. грн.	Приріст, %
Укресімбанк	4603759	27	ФІНБАНК	-885061	-82
БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	3316440	28	КРЕДИТ ОПТИМА БАНК	-11629	-69
ОТП Банк	2313896	43	«ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР»	-60322	-66
АЛЬФА-БАНК	1258148	14	ФІНЕКСБАНК	-31729	-61
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	1213974	11	БТА БАНК	-658275	-53
УКРГАЗБАНК	1149328	20	КЛАСИКБАНК	-5990	-52
ПРИВАТБАНК	998686	1	БАНК «3/4»	-259522	-49
БАНК «ВОСТОК»	784823	82	ДІВІ БАНК	-47753	-48
Платинум Банк	779989	19	ЕКСПРЕС-БАНК	-466999	-47
ПРОКРЕДИТ-БАНК	761284	57	БАНК «ФОРВАРД»	-821085	-47
Ошадбанк	662937	2	«СОЮЗ»	-213331	-46
МІЖНАРОДНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК	619979	103	ВТБ БАНК	-3152876	-45
КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	568060	15	«ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	-18158	-43
			БАНК «ВЕЛЕС»	-4527	-42
			КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	-7768	-40

Зауважимо також, якщо значне зростання вкладів населення за звітний період однозначно позитивно характеризує банк як привабливий з точки зору роздрібних клієнтів, то скорочення пасивів фізичних осіб не є безумовною ознакою якихось негараздів, адже може свідчити, скажімо, про зміну маркетингової політики на більш помірковану, а це може проявлятися у зниженні банком відсоткових ставок, яке спричиняє тимчасовий вплив вкладів населення.

Відплив банківських пасивів протягом минулого року автоматично призводив до скорочення активів. Коли перед банками постала проблема дефіциту ресурсів, вони закономірно були змушені скорочувати активні операції, у першу чергу кредитний портфель.

Стосовно окремих банків, то, на нашу думку, в разі зростання активів того чи іншого банку його значення доцільно аналізувати насамперед з урахуванням абсолютних сум, а в разі зменшення – відносних. Відповідні дані наведено в табл.2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка активів окремих банків України за підсумками 2015 року

Зростання обсягів активів (≥ 2 млрд.грн.)			Зменшення обсягів активів (≥ 20 %)		
Назва банку	Сума зростання, тис. грн.	Відношення зростання, %	Назва банку	Відносне зменшення, %	Сума зменшення, тис. грн.
Укрексімбанк	31650770	34	НЕОС БАНК	-80	-2088552
Ощадбанк	24535662	24	ДІВІ БАНК	-70	-4185818
Промінвестбанк	12918732	33	БАНК «3/4»	-64	-2728545
ДОЧІРНІЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	11645645	33	«СОЮЗ»	-57	-2626971
ВТБ БАНК	11216571	44	БТА «БАНК»	-54	-3331616
БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	8480920	33	Дойче Банк ДБУ	-53	-987082
АЛЬФА-БАНК	7400526	25	БАНК «ЮНІСОН»	-47	-630716
КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	6936428	49	СМАРТБАНК	-44	-248890
УКРСОЦБАНК	5201659	12	«ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР»	-43	-455137
СІТІБАНК	4532652	75	ФІНБАНК	-39	-1161168
«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	4513521	35	БАНК «ФОРВАРД»	-37	-1346575
«ПІВДЕННИЙ»	3584309	32	КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	-35	-78741
Райфайзен Банк Аваль	3399331	8	АПЕКС-БАНК	-34	-429906
ОТП Банк	2783156	15	КРЕДИТ ОПТИМА БАНК	-33	-86719
ІНГ Банк Україна	2432140	25	«Траст-капітал»	-24	-113004
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	2231908	7	ЕКСПРЕС-БАНК	-23	567164
УКРСИББАНК	2225033	9			

На перший погляд, зростання активів окремого банку протягом звітнього періоду свідчить про розвиток установи, розширення активно-пасивних операцій (адже зростання активів, за визначенням, неможливе без відповідного

зростання пасивів) і є запорукою відповідного зростання процентних доходів та прибутку. Проте механічне збільшення портфеля активів ще не гарантує адекватного зростання прибутковості банку. Потрібен додатковий аналіз якості нових активів. Так само і скорочення активів ще не є однозначно негативним, адже зазнати скорочення (виведення поза баланс або списання) можуть проблемні активи, натомість обсяг якісних активів паралельно з цим може залишатися незмінним або навіть зростати.

Отже, зростання активів окремого банку протягом звітного періоду само собою ще не є критерієм його високої надійності й привабливості для інвесторів і вкладників. До речі, як і зменшення (зрозуміло, що йдеться лише про незначні відносні коливання цього показника). Набагато важливішою є спроможність банку ефективно використовувати наявні активи. Абсолютний розмір фінансового результату є одним із основних показників діяльності банку. В останні роки абсолютна більшість вітчизняних банків мала додатне значення цього показника. Проте фінансовий результат банківської системи за минулий рік був від'ємним і дорівнював майже -53 млрд. грн. При цьому кількість збиткових банків становила 52 (тобто кожний третій). Для порівняння за 2013 рік прибуткових банків було 160, збиткових – 20, а прибуток банківського сектору дорівнював 4.9 млрд. грн. [35]. Таблиця 2.3. містить перелік банків лідерів та аутсайдерів з точки зору фінансового результату за 2015 рік.

Таблиця 2.3

Фінансовий результат окремих банків України за 2015 рік

Банківські установи зі значним розміром поточного прибутку (≥30 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.	Банківські установи, які мали поточні збитки (≥30 млн. грн.)	Значення показника, тис. грн.
СІТІБАНК	1379831	Укрексімбанк	-9805548
ПРИВАТБАНК	749036	Ощадбанк	-8564446
ВТББАНК	642795	Промінвестбанк	-3453846
ІНГ Банк Україна	228880	УКРГАЗБАНК	-2801124

Продовження табл. 2.3

КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК	170086	УКРСОЦБАНК	-2662247
БМ БАНК	133317	ОТП Банк	-1999097
ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	108049	Райфайзен Банк Аваль	-1367334
КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	90416	УКРСИББАНК	-870138

ПРОКРЕДИТ БАНК	78663	АЛЬФА-БАНК	-744050
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	54200	НЕОС БАНК	-598160
БАНК «МИХАЙЛІВСЬКИЙ»	51507	УНІВЕРСАЛ БАНК	-467937
«ПІВДЕННИЙ»	44440	ПРЕУС БАНК МКБ	-323827
ВіЕс Банк	40598	ПРАВЕКС-БАНК	-293657
БАНК «ВОСТОК»	40585	Платинум Банк	-280990
МЕГАБАНК	35861	БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	-215647
ЮНІОН СТАНДАРТ БАНК	34482	«ХРЕЩАТИК»	-141144
Полтава-банк	34300	МАРФІН БАНК	-112815
СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК	30770	БАНК КРЕДИТ ДНІПРО	-109978
		«КЛІРИНГОВИЙ ДІМ»	-90190
		«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	-86394
		ДІВІ БАНК	-50755
		ФІНБАНК	-32708
		Банк «Контракт»	-30697

Серед банків, які зафіксували найгірший фінансовий результат за 2015 рік, бачимо кілька державних банків: Укресімбанк – 9 806 млн. грн.; Ощадбанк – 8 564 млн. грн.; УКРГАЗБАНК – 2 801 млн. грн. На нашу думку, цей факт можна пояснити тим, що державні установи, за визначенням є значно законопослушними порівняно з іншими фінансовими установами. Вони класифікують власні активи, за інших незмінних умов, більш достовірно, ніж решта банків.

Збитковість банку протягом звітнього періоду може бути викликана низкою об'єктивних причин, серед яких:

- необхідність формування страхових резервів під активні операції (у тому числі й під “нові” кредити);
- збільшення обсягів портфеля відносно “дорогих” роздрібних депозитів;
- підвищення відсоткових ставок за депозитами з метою збереження необхідного обсягу портфеля пасивів;
- розширення мережі відділень тощо[33].

Абсолютний розмір власного капіталу є чи не найголовнішим окремо взятим показником “здоров’я” та надійності банку, адже капітал відіграє роль своєрідної “подушки безпеки” і захисту від впливу негативних зовнішніх та

внутрішніх чинників як для самого банку, так і для його клієнтів. Таблиця 2.4. містить перелік банківських установ, котрі мають найбільші і найменші обсяги власного капіталу

Таблиця 2.4.

Обсяг власного капіталу окремих банків України у 2015 році

Банки з найбільшими обсягами балансового капіталу (≥ 2 млрд.грн.)	Значення показника, тис.грн.	Банки з найменшими обсягами балансового капіталу (≤ 120 млн.грн.)	Значення показника, тис.грн.
Ощадбанк	22749157	КРЕДИТ ОПТИМА БАНК	68682
ПРИВАТБАНК	22696359	Український банк реконструкції та розвитку	70066
Укрексімбанк	13536221	«НОВИЙ»	80531
УКРСОЦБАНК	6238628	БАНК «ТРАСТ»	82608
Райффайзен Банк Аваль	6148300	БАНК «ФАМІЛЬНИЙ»	84492
Промінвестбанк	6075543	РЕГІОН-БАНК	88855
ВТБ БАНК	5087654	«Траст-капітал»	92480
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	4777262	АРТЕМ-БАНК	96727
ДОЧІРНІЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	3904103	Банк «Контракт»	99578
АЛЬФА-БАНК	3509689	АКОРДБАНК	102509
БАНК «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»	2649050	«ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	113047
«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	2573713	Банк «Український капітал»	118309
ФІДОБАНК	2536701	Держзембанк	119224

З точки зору бухгалтерського обліку, банківський капітал є залишковою вартістю активів після вирахування всіх банківських зобов'язань. Таким чином, чим більший розмір власного капіталу, тим надійнішим (за інших незмінних умов) є банк. Виходячи з цього, зазначені у верхній частині лівої колонки таблиці банківські установи станом на 01.01.2015 р. можна вважати найбільш захищеними від потенційних ризиків.

Опублікована фінансова звітність банків України станом на 01.01.2016 р. також містить інформацію про декілька фінансових установ з від'ємним розміром власного капіталу (див. табл. 2.5.). У всі ці банки протягом 2014 року було введено тимчасові адміністрації.

Банки з тимчасовою адміністрацією та від'ємним розміром власного капіталу у 2015 році

Назва банку	Значення показника, тис. грн.
ВіЕйБі Банк	-7132649
МІСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	-3513798
Банк «Демарк»	-837043
ЕКСПОБАНК	-660270
БАНК «КАМБІО»	-592140
«ПОРТО-ФРАНКО»	-435505
БГ БАНК	-318227
ЛЕГБАНК	-98569
МЕЛПОРБАНК	-10698
«АКСІОМА»	-690

Питома вага коштів населення у структурі зобов'язань є визначальним показником привабливості банку з точки зору роздрібних клієнтів. Таблиця 2.6 містить перелік банків, які найбільше залежать від цих вкладів та / або є лідерами на ринку депозитів населення.

Таблиця 2.6

Вклади населення в структурі зобов'язань окремих банків України у 2015 році*

Банківські установи зі значною питоною вагою вкладів населення у структурі зобов'язань	Значення показника, %	Значення показника, тис.грн.	Банківські установи зі значною питоною вагою вкладів населення у структурі зобов'язань	Значення показника, %	Значення показника, тис.грн.
АКЦЕНТ-БАНК		1733908	БАНК «БОГУСЛАВ»		198991
Платинум Банк		4932568	БАНК «КРЕДИТ ДНІПРО»		3648006
ЄВРОПРОМБАНК		529910	БАНК «ГРАНТ»		476583
МетаБанк		328373	ТАСКОМБАНК		1374036
Ідея Банк		1710276	АКОРДБАНК		238266
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК		11844	ПРОКРЕДИТ БАНК		2101504
ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК		579135	ПРОФІН БАНК		204735
АСВІО БАНК		183190	ПРАВЕКС-БАНК		2111108
«КАПІТАЛ»		966489	Інтеграл-банк		493115
ПОЛКОМБАНК		187970	«ГРОБУС»		563040
ПРИВАТБАНК		107710315	Банк «Контракт»		320293
ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК		1080532	УКРІНБАНК		3132273
ІНВЕСТБАНК		239108	АПЕКС-БАНК		310552

МІСТО БАНК		868698	«ЛЬВІВ»		521283

Незважаючи на наявність значних проблем у банківській системі в цілому, існує деяка кількість банків, які фіксують значний абсолютний та відносний (порівняно з активами та капіталом) прибуток, нарощують капітал, сплачують до бюджету чималі суми у вигляді податку на прибуток, отже, показують високий рівень стабільності. Прибутковість активів визначається як відношення фінансового результату до середньої вартості активів за звітний період. Значення цього показника за 2015 рік для банківської системи в цілому є від'ємною величиною. Стосовно окремих банківських установ, які мали найбільші значення цього показника, то відповідні дані наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Прибутковість активів окремих банків України у 2015 році*

Банківські установи, які мали прибутковість активів $\geq 1,0\%$ за рік	Значення показника, %	Банківські установи, які мали прибутковість активів $\geq 1,0\%$ за рік	Значення показника, %
СІТІБАНК	16,7	ІНГ Банк Україна	2,1
КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК	8,9	ВТБ БАНК	2,1
ЮНІОН СТАНДАРТ БАНК	4,5	Дойче Банк ДБУ	2,1
БМ БАНК	4,4	ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	1,9
БАНК «МИХАЙЛІВСЬКИЙ»	3,7	ВіЕс Банк	1,7
БАНК «АВАНГАРД»	3,5	Держзембанк	1,5
КРЕДИТВЕСТБАНК	2,8	РАДИКАЛ БАНК	1,5
СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК	2,6	ІНВЕСТИЦІЙНО-ТРАСТОВИЙ БАНК	1,4
Полтава-Банк	2,5	БАНК «ВОСТОК»	1,1
БАНК «ПЕТРОКОМЕРЦ-УКРАЇНА»	2,3	МОТОР-БАНК	1,0
ПРОКРЕДИТ БАНК	2,3	МІСТО БАНК	1,0

Зважаючи на зазначені показники, що визначають проблемність розвитку банківського сектору, виникає необхідність реалізації ряду державних заходів:

- обмеження емісії;
- подальше обмеження обсягу ліквідності, що надається з боку НБУ учасникам ринку, виключно рівнем відпливу депозитів; впровадження прозорих критеріїв надання кредитів рефінансування лише за умови надання прийняттого забезпечення;

- посилення ролі облікової ставки як базової ставки монетарної політики, тісна прив'язка до її рівня процентних ставок за інструментами регулювання ліквідності;

- забезпечення низького та стабільного рівня інфляції в умовах політики гнучкого обмінного курсу, що дасть змогу економіці пристосуватися до його нового рівноважного значення, одночасно сприяючи стабільному накопиченню резервів;

- удосконалення механізму проведення валютних інтервенцій у зв'язку з підготовкою остаточного переходу до режиму таргетування інфляції; формування валютного курсу гривні під впливом фундаментальних чинників; згладжування надмірних короткострокових коливань курсу гривні, спричинених не-фундаментальними чинниками;

- стимулювання додаткової капіталізації банків з боку їхніх акціонерів;

- підтримка процесу консолідації банківського капіталу, вдосконалення процедури та сприяння впровадженню законодавчих змін щодо процедури злиття учасників фінансового сектору;

- впровадження у середньостроковій перспективі нових вимог щодо достатності капіталу та платоспроможності фінансових установ відповідно до принципів Базеля III та інших вимог ЄС;

- модернізація системи банківського регулювання та нагляду з метою виявлення та скорочення кредитування пов'язаних осіб; подальше посилення контролю за операціями банків з пов'язаними особами та відповідальності власників істотної участі, керівників банків та інших пов'язаних осіб за дії, що провокують неплатоспроможність;

- посилення захисту прав кредиторів та підвищення інвестиційної привабливості банківського сектору економіки шляхом внесення змін до законодавства про іпотеку та банкрутство;

- внесення змін до Цивільного кодексу України, які унеможливають дострокове розірвання строкових депозитних угод і неочікуване скорочення банківських пасивів;

- інші заходи, спрямовані на залучення у банківську систему додаткових пасивів, бажано довгострокових і в національній валюті. При цьому слід пам'ятати, що найбільше потенційне джерело залучення пасивів – кошти населення поза банками. Їхній потенціал – у рази більший, ніж очікувані позики від міжнародних фінансових організацій;

- системні заходи, які забезпечать загальне оздоровлення економіки, поліпшать якість кредитного портфеля та інших банківських активів, що дасть змогу банкам зменшити витрати на формування страхових резервів і вийти на рівень беззбитковості;

- оздоровлення банківської системи шляхом виведення з ринку проблемних банків, передусім тих, які не дотримуються затверджених планів рекапіталізації.

За оцінками експертів ключові ризики банківської системи і загрози її стабільності, що проявилися у 2015 році, безумовно, зберігатимуть свою актуальність і протягом поточного року:

- вплив пасивів, що негативно позначається на ліквідності й обмежує ресурси для активних операцій, насамперед для кредитування реального сектору економіки;

- подальше погіршення якості активів унаслідок економічної кризи, що змушує банки нести додаткові витрати на формування резервів;

- збитковість банківського сектору внаслідок необхідності формування страхових резервів під проблемні активи;

- скорочення обсягів власного капіталу за рахунок збитків і списання проблемних активів;

- збереження диспропорцій у структурі активів, залучених коштів, капіталу значної кількості банків.

За умов, що склалися, держава в особі НБУ здійснює низку заходів, спрямованих на подолання кризових явищ у грошово-кредитній сфері, зокрема у банківській системі: збільшено норми обов'язкового продажу валютної виручки експортерами, послідовно підвищується облікова ставка, здійснюється

перерозподіл ліквідності як інструментами її стерилізації, так і шляхом рефінансування, підвищено вимоги до розміру капіталу банків, проводиться стрес-тестування банків, внаслідок якого визначається необхідний обсяг їх до-капіталізації, у проблемні банки вводяться куратори або тимчасова адміністрація.

Подальші дії держави щодо вирішення описаних проблем мають передбачати такі кроки: обмеження емісії, подальше обмеження обсягу ліквідності, що надається учасникам ринку, виключно рівнем відпливу депозитів; тісна прив'язка процентних ставок за інструментами регулювання ліквідності до рівня облікової ставки; забезпечення низького та стабільного рівня інфляції в умовах політики гнучкого обмінного курсу, що дасть змогу економіці пристосуватися до його нового рівноважного значення; удосконалення механізму проведення валютних інтервенцій у рамках переходу до режиму таргетування інфляції; формування валютного курсу гривні під впливом фундаментальних чинників; стимулювання додаткової капіталізації банків з боку їхніх акціонерів; підтримка процесу консолідації банківського капіталу; впровадження у перспективі нових вимог щодо достатності капіталу та платоспроможності фінансових установ відповідно до принципів Базеля III та інших вимог ЄС; модернізація системи банківського регулювання та нагляду з метою виявлення та скорочення кредитування пов'язаних осіб, подальше посилення контролю за операціями банків з пов'язаними особами; посилення захисту прав кредиторів та підвищення інвестиційної привабливості банківського сектору шляхом ініціювання законодавчих змін; законодавча заборона дострокового розірвання депозитних угод та інші заходи, спрямовані на залучення у банківську систему додаткових пасивів та загальне оздоровлення економіки, що дасть змогу банкам зменшити витрати на формування страхових резервів і вийти на рівень беззбитковості; подальше оздоровлення банківської системи шляхом виведення з ринку проблемних банків. Неможливо залишити поза увагою, дослідження облікової ставки НБУ України (табл. 2.8).

Розміри облікової ставки НБУ та ставки рефінансування в динаміці

Період	Облікова ставка НБУ, %	Ставка рефінансування НБУ, %
2003	12,5	11,5-7,0
2004	7,0	7,5-9,0
2005	7,0	9,0
2006	9,0	9,5
2007	9,5	3,5
2008	8,5	8,0
2009	8,4	10-12
2010	12,0	11,0-10,25
2011	10,25	9,5-7,75
2012	7,75	7,5
2013	7,75	7,5
2014	7,56	7,5
2015	7,50	7,5

Оцінку ефективності державного регулювання банківської системи України можна надати, розглянувши підсумки діяльності вітчизняних банківських установ, оскільки їх високі та стабільні показники свідчатимуть про належний стан економічної безпеки банківського сектору, а низькі фінансові результати та їх негативна динаміка – про недоліки в системі захисту банківських установ від різного роду небезпек та загроз (табл. 2.9).

Так, активи і пасиви банків упродовж аналізованого періоду стабільно зростали. Незначне скорочення спостерігалось у 2010-му, посткризовому році. Поступово збільшуються обсяги наданих банками кредитів, що є наслідком активної політики кредитування, якої дотримуються вітчизняні банки уже кілька років поспіль. Збільшення обсягу активних банківських операцій стимулювало збільшення розмірів банківського капіталу.

Основні економічні показники діяльності банків України

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
1. Активи банків	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192
2. Загальні активи (нескориговані на резерви під активні операції)	619004	973332	1001626	1090248	1211540	1267892
3. Готівкові кошти та банківські метали	18313	20668	21725	26749	27008	30346

4. Кошти в Національному банку України	19120	18768	23337	26190	31310	33740
5. Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	26293	40406	51323	67596	78395	99472
6. Кредити надані	485368	792244	747348	755030	825320	815327
7. Довгострокові кредити	291963	507715	441778	420061	426430	394246
8. Прострочена заборгованість за кредитами	6357	18015	69935	84851	79292	72520
9. Вкладення в цінні папери	28693	40610	39335	83559	87719	96340
10. Резерви під активні операції банків	20188	48409	122433	148839	157 907	141319
11. Пасиви, усього	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192
12. Капітал	69578	119263	115175	137725	155487	169320
з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	42873	82454	119189	145857	171865	175204
13. Частка капіталу в пасивах	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	15,0
14. Зобов'язання банків	529818	806823	765127	804363	898793	957872
15. Доходи	68185	122580	142995	136848	142778	150449
16. Витрати	61565	115276	181445	149875	150486	145550
17. Результат діяльності	6620	7304	-38450	-13027	-7708	4899
18. Рентабельність активів, %	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45
19. Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03
20. Чиста процентна маржа, %	5,03	5,30	6,21	5,79	5,32	4,51
21. Чистий спред, %	5,31	5,18	5,29	4,84	4,51	3,75

Важливим моментом, який необхідно брати до уваги в процесі дослідження впливу державного регулювання на банківських установ, є той рівень державного регулювання банківського сектору, перетнувши який воно втрачає свою ефективність у забезпеченні економічної безпеки банківський установ. Надмірні обмеження у кредитній сфері, наприклад, щодо обсягу надання кредитів одному позичальнику, контроль розмірів валютних активів, збільшення у перспективі ставки рефінансування тощо; жорсткі нормативи обов'язкового резервування та зростання їх значень – усе це може призвести до зменшення рентабельності банківської діяльності, що неминуче спричинить погіршення стану системи економічної безпеки банків. На даний момент вплив державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ досяг критичної межі. На це існує кілька причин, основною з яких є те, що увага державних структур до банківських установ майже повністю

зосереджується на фінансово-інформаційному просторі діяльності банків. Так, для банківських установ затверджено широкий перелік складних структурно- та малоінформативних за змістом форм звітності, на заповнення яких відволікається значна частина фінансових, кадрових, часових ресурсів банків. Періодичність подання звітності для банківських структур поки що має позитивний вплив на інформаційну прозорість банків, але складність звітності, про яку вже йшла мова, нівелює цей позитивний ефект. Нормативи банківського нагляду об'єднують показники, що переважно стосуються фінансових результатів або фінансового стану банківських установ. При цьому, абсолютно відсутні інструменти державного впливу на інтелектуально-кадрову складову економічної безпеки; способи впливу на фізичну безпеку обмежені та недостатньо дієві. Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що нині головним суб'єктом забезпечення захисту банківського сектору є держава. Забезпечення економічної безпеки банківської системи України в цілому – складна і багатогранна проблема, якій треба приділяти постійну увагу, і на сучасному етапі існує нагальна потреба в розробці єдиної цілісної концепції безпеки та захисту від екстремальних процесів, яка буде спрямована, насамперед, на підвищення рівня довіри населення до банків і розвиток національної економіки.

Розділ 3. Напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання банківських установ

Проведені дослідження свідчать, що і сама процедура оцінювання банківських інституцій носить цілком добровільний характер, і її обов'язкове проведення не зафіксовано і не контролюється на державному рівні. Тому в контексті контролю дотримання належного рівня економічної безпеки вітчизняними банками роль держави та Національного банку обмежується наглядом за дотриманням нормативів банківської діяльності. Не можна заперечити, що ці нормативи, детальний аналіз яких представлено нами у другому розділі дослідження, можуть слугувати ефективними інструментами оцінювання стану економічної безпеки банку, за умови чіткого визначення зв'язку між конкретним нормативом та функціональною підсистемою економічної безпеки, для діагностики якої він міг би бути використаним. Тому нами здійснено спробу систематизації причинно-наслідкових зв'язків між нормативами банківської діяльності та окремими складовими системи безпеки. Встановлення таких зв'язків дозволить використовувати показники нормативів банківської діяльності як інформаційну базу для оцінювання як банківських установ загалом, так і для окремих складових економічної безпеки. Результати проведеної роботи унаочнено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок між нормативами банківських установ

Підсистеми другого рівня	Нормативи банківської діяльності	Функціональні складові підсистем, які мають вплив на даний норматив
1. Підсистема забезпечення кредитної безпеки	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7); норматив великих кредитних ризиків (Н8); норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9); норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н10)	Фінансова складова; кадрова складова; корпоративна складова; правова складова

Продовження табл. 3.1

2. Підсистема забезпечення ресурсної безпеки	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1); норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2); норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	Фінансова складова; майнова складова; правова складова
3. Підсистема забезпечення інвестиційної безпеки	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11); норматив загальної суми інвестування (Н12)	Фінансова складова; кадрова складова; правова складова
4. Підсистема забезпечення валютної безпеки	-	-
5. Підсистема забезпечення безпеки розрахункових операцій	Норматив миттєвої ліквідності (Н4); норматив поточної ліквідності (Н5); норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Фінансова складова; майнова складова; правова складова

Подана табл.3.1 дозволяє зробити одразу кілька важливих висновків. По-перше, жоден із нормативів НБУ не відображає стан валютної безпеки банку. Певною мірою для його оцінювання можна використати нормативи, призначені для діагностики кредитної безпеки, проте, лише за тієї умови, що базою для їх розрахунку стануть лише валютні активи та кредитні кошти, а це в умовах обмеження та навіть припинення валютного кредитування в Україні навряд чи доцільно. Також придатними для такої ролі можуть бути нормативи регулятивного капіталу, оскільки в разі реалізації очікуваних або непередбачуваних валютних ризиків, саме регулятивний капітал стане джерелом компенсації збитків. Нагадаємо, що до 2011 року НБУ було встановлено окремі нормативи – Н13, Н13-1 та Н13-2, за якими можна було б з легкістю оцінити валютну безпеку банківської установи. Так, норматив Н13 мав назву нормативу загальної довгої та короткої валютної позиції і розраховувався шляхом визначення співвідношення балансових і позабалансових вимог і зобов'язань банку в кожній іноземній валюті й кожному банківському металі, і його значення мало становити не більше 30%. Н13-1 та Н13-2 відображали

окремі валютні позиції банку та мали норми менше 20% та менше 10% відповідно.

По-друге, незважаючи на те, що всі наявні нормативи банківської діяльності були чітко розподілені нами між різними підсистемами, їх використання також можливе й доцільне і для оцінювання стану інших підсистем другого рівня, окрім тих, до яких вони віднесені у табл. 3.1. Наприклад, нормативи ліквідності характеризують фінансовий стан банку, а тому можуть застосовуватись і для діагностики стану підсистеми забезпечення ресурсної безпеки, відображаючи, яку частину неліквідних фінансових ресурсів має банківська установа на своєму балансі. Аналогічно можна використати і нормативи, що оцінюють стан кредитної безпеки, адже кредитні кошти є одним із найважливіших джерел формування ресурсної бази вітчизняних комерційних банків. Розроблена таблиця має важливе функціональне значення, оскільки її використання дасть змогу фахівцям з економічної безпеки за одними лише значеннями нормативів банківської діяльності визначити, яка саме підсистема економічної безпеки перебуває у слабкому стані та які із банківських операцій або активів є наразі найменш захищеними. Варто зауважити, що для якісної оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ недостатньо діагностики рівня дотримання нормативів банківської діяльності.

Удосконалення інструментарію оцінювання системи банківських установ зумовлює необхідність розробки напрямів удосконалення державного регулювання вітчизняних банків, оскільки традиційні та апробовані механізми не зможуть розкрити весь потенціал інноваційного інструментарію. Удосконалення державного регулювання банківських установ дасть можливість у майбутньому забезпечити вищі показники економічної ефективності банків, ніж ті, які можна зараз констатувати, що в перспективі позитивно позначиться і на стані національної безпеки держави.

Механізм державного регулювання банківських установ реалізується через форми, методи, прийоми та інструменти. Більшість із них є насправді дієвими, і це підтвердив аналіз стану дотримання банками економічних

нормативів, який засвідчив високий рівень ефективності роботи вітчизняних банківських установ. Проте, як уже зазначалось, нормативи банківської діяльності НБУ доцільно використовувати лише для встановлення рівня фінансової захищеності банку від різного роду небезпек і загроз, його фінансової стабільності та стійкості. Разом із тим, корпоративні ресурси банківських установ, захист яких повинен бути пріоритетним завданням високоорганізованої системи економічної безпеки банку, не обмежуються лише його активами, інвестиційними ресурсами, грошовими коштами на рахунках та власним капіталом. Комерційний банк сьогодні – це трудовий колектив, що у переважній більшості формується із молодих амбітних людей, які не завжди усвідомлюють усі ті ризики, що пов'язані із роботою у фінансовій організації такого рівня; це величезні масиви інформації, частина якої є особистою, стосується клієнтів банку і не підлягає розголошенню, а частина є комерційною таємницею; це здобута важкою працею за довгі роки ділова репутація установи, її добре ім'я та імідж. Пошкодження або втрата будь-якого зі згаданих ресурсів може мати для банку катастрофічні наслідки, і не лише фінансового характеру. Тому серед напрямів удосконалення механізму державного регулювання економічної безпеки банківських установ, перш за все, необхідно виділити такі, що дозволять мінімізувати загрози життю та здоров'ю співробітників банку, оскільки людське життя є найбільшою цінністю, яку потрібно берегти та захищати всіма можливими способами.

Сьогодні забезпечення банківської діяльності неможливо уявити без комплексних заходів, спрямованих на захист фінансових установ – банків, філій, банкоматів, банківських операцій, персоналу і клієнтів від шахраїв і вандалів. Серед інструментів державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ нами були згадані вимоги до технічного укріплення банків, безпеки касових приміщень, проведення процедур перевезення готівки тощо. Деякі експерти відносять їх до інноваційних інструментів захисту банківської безпеки, зважаючи на ті сучасні техніко-технологічні характеристики, які вони мають і які ще кілька років тому були

недоступними для впровадження банками у практику їх роботи. Проте, суть інструментів захисту залишилась незмінною, інновацією можна вважати лише конкретні форми її реалізації, які до того ж не завжди є ефективними у порівнянні з традиційними способами забезпечення силової або фізичної безпеки банків, що доводили свою ефективність багато років поспіль, а коштують інновації досить дорого. Саме тому, як уже зазначалося, сучасні банки не завжди охоче запроваджують у практику інноваційні захисні механізми, нехтуючи безпекою свого персоналу.

Розв'язанням даної проблеми може стати державне регулювання фізичної безпеки комерційних банків, яке не повинно обмежуватись лише Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12 грудня 2002 р. № 502, Інструкцією з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні, затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 14.02.2007 р. № 45, Інструкцією про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженою Постановою Правління НБУ від 01.06.2011 р. № 174, та Положенням про вимоги щодо технічного стану та організації охорони приміщень банків України, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 29.12.2007 р. № 493.

Розпочати удосконалення механізму нормативно-правового регулювання вітчизняних комерційних банків варто з:

- розробки нових нормативних документів;
- удосконалення існуючих вимог до рівня фізичного захисту банку та його персоналу.

Удосконалений з урахуванням усіх запропонованих оптимізацій механізм державного регулювання банківських установ представлено на рис. 3.1.

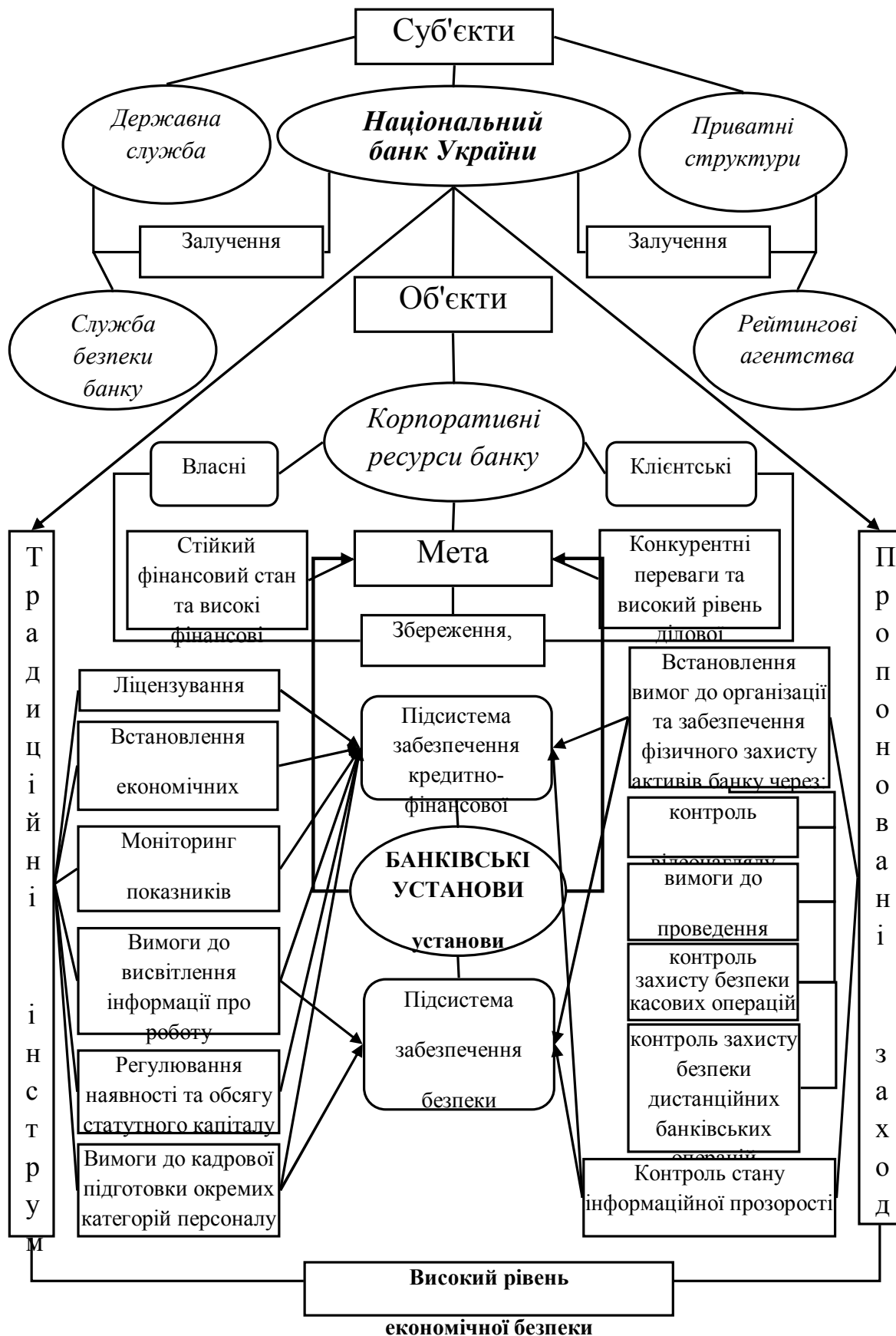

Рис. 3.1. Удосконалений механізм державного регулювання банків в Україні

У випадку, якщо у банках не будуть створені безпечні умови роботи як для працівників, що охоронятимуть цю установу, так і для працівників банку та

їх відвідувачів, відповідальність за життя і здоров'я працівників та клієнтів має цілком покладатися на керівництво цих банківських установ. Система економічної безпеки банку, що не може забезпечити захисту основної цінності сучасного суспільства – людського життя, – не може вважатись ефективною, і потребує негайної оптимізації, у тому числі – через втручання у процес її регулювання на державному рівні.

Отже, оптимізований механізм державного регулювання банків в Україні може стати одним із дієвих напрямів удосконалення державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ. Поєднання у ньому традиційних та інноваційних інструментів державного банківського нагляду та контролю дозволить сучасним банкам досягнути високих показників своєї діяльності та належний рівень економічної безпеки, а державним регуляторам – спростити процедуру державного впливу на функціонування банків без утрати її ефективності, уникнути дублювання функцій різних структур та зменшити витрати на забезпечення належного впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ, домігшись при цьому покращення стану економічної безпеки банківської системи країни, фінансової, економічної та національної безпеки держави.

Висновки

Сучасні тенденції вдосконалення законодавства пов'язують зі створенням нових комплексних галузей законодавства (зокрема, банківського, приватизаційного, пенсійного тощо), що є значним чинником впливу на реальне вирішення економічних і соціальних питань. У зв'язку із вдосконаленням законодавства, яке тягне за собою зменшення розриву між чинним правом та зміненими суспільними відносинами, система законодавства повинна наближатися до власного ідеалу – до системи права. Відповідно, постає необхідність всі норми банківського законодавства систематизувати та кодифікувати в один нормативно-правовий акт – Банківський кодекс, метою якого є створення стабільних правових умов, необхідних для діяльності всіх учасників банківської системи України на підставі найбільш цінних положень чинного банківського законодавства і нових підходів щодо діяльності банків в Україні.

Прийняття Банківського кодексу можливо визначить остаточний правовий статус Національного банку України та окремих інститутів банківської системи, а також режим здійснення банківської діяльності, стане фактом, що засвідчує закріплення нових підходів з управління грошово-кредитною системою держави в ринкових умовах, сприятиме забезпеченню її стабільності та правового захисту інтересів клієнтів – юридичних та фізичних осіб. Поступово здійснюватиметься гармонізація національного банківського законодавства у законодавство Європейського Співтовариства, розробка та вдосконалення банківських правил та стандартів, закріплених в Банківському кодексі. Все це сприятиме залученню грошових коштів населення та підприємств до банківської системи, зміцненню ринку позичкових капіталів, а відтак і фінансової стабільності держави в цілому.

Таким чином, сучасне законодавство передбачає основні положення захисту господарської діяльності та економічної безпеки банку, які закріплені у загальних законодавчих актах: Цивільному, Господарському, Кримінальному кодексах України, Кодексі України про адміністративні правопорушення,

Законах України “Про банки і банківську діяльність”, “Про Національний банк України”, “Про господарські товариства”, “Про інформацію”, “Про захист від недобросовісної конкуренції”.

Однією з організаційно-правових основ функціонування всієї системи банківської системи є статут банку, в якому визначені напрямки діяльності банку. Зокрема, здійснювати діяльність з захисту своєї комерційної таємниці та інтелектуальної власності; створювати у своїй структурі підрозділи з захисту майна, комерційної таємниці і інтелектуальної власності; створювати структурний підрозділ – службу економічної безпеки, на котру покладається завдання з безпосередньої охорони власності і забезпечення системи економічної безпеки банку в процесі управління банком.

Дослідивши стан банківської діяльності в Україні констатуємо, що одним з базових показників безпечного функціонування банку є розмір його фінансового результату. Нами визначено, що фінансовий результат банківської системи за 2015 рік був від’ємним і дорівнював майже –53 млрд. грн. При цьому кількість збиткових банків становила 52 (тобто кожний третій).

Серед банків, які зафіксували найгірший фінансовий результат за 2015 рік, бачимо кілька державних банків: Укресімбанк – 9 806 млн. грн.; Ощадбанк – 8 564 млн. грн.; УКРГАЗБАНК – 2 801 млн. грн. На нашу думку, цей факт можна пояснити тим, що державні установи, за визначенням є значно законопослушними порівняно з іншими фінансовими установами. Вони класифікують власні активи більш достовірно, ніж решта банків.

Регулювання вітчизняної банківської сфери, як і будь-якого сегменту економічних відносин в Україні, відбувається шляхом закладення на законодавчому рівні основ створення і функціонування її учасників. Регулювання діяльності фінансових посередників здійснюється такими уповноваженими державними органами та саморегульованими організаціями: Національним банком України; Національною комісією і цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг);

Антимонопольним комітетом України, Фондом Державного майна України, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України, Державною службою фінансового моніторингу України, Міністерством доходів і зборів України, Міністерством внутрішніх справ України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб; саморегулювальними організаціями професійних учасників фінансових ринків – Професійною асоціацією реєстраторів та депозитаріїв (ПАРД), Українською асоціацією інвестиційного бізнесу (УАІБ), Асоціацією "Українські фондові торговці" (АУФТ), Незалежною асоціацією банків України (НАБУ).

На нормативно-правовому рівні необхідно закріпити вимогу до усіх вітчизняних банків, у першу чергу державних, використовувати для охорони своїх приміщень співробітників підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, яким надано право на здійснення охоронної діяльності. Існування власної служби охорони належить визначити, як додатковий засіб забезпечення фізичної безпеки банку, рішення щодо необхідності її створення залишити на розсуд банківської установи.

Державне регулювання діяльності банків рівень якої є однією із сучасних характеристик ефективності банківської діяльності, реалізується на двох рівнях. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює НБУ. Формою регулювання в цьому разі виступають його нормативні та індивідуальні акти. Регулювання економічної безпеки банківських установ – це система заходів, що вживаються як державними, так і недержавними органами, установами та організаціями для забезпечення створення, формування та функціонування системи економічної безпеки банківської установи та підтримання оптимального рівня економічної безпеки банку в процесі його діяльності на вітчизняних і зарубіжних фінансових ринках. Нині переважна більшість напрямів банківського нагляду спрямована на забезпечення фінансової безпеки банку, чому сприяє нагляд за дотриманням

економічних нормативів, контроль доходів і видатків банків, результатів їх фінансової діяльності.

Для подальшого розвитку української банківської системи, особливо в умовах подолання її учасниками наслідків світової фінансової кризи, потрібно розробити модель універсального мегарегулятора, що повинен поєднати в собі функції чотирьох органів: центрального банку; органу із нормативно-правового забезпечення діяльності банківських установ; органу із забезпечення інформаційної безпеки та прозорості вітчизняних банків; органу із забезпечення фінансово-економічної безпеки банків.

Основними проблемами та недоліками вітчизняного механізму регулювання банківських установ в Україні на даному етапі функціонування вітчизняної банківської системи нині є: відсутність сучасної моделі організації системи економічної безпеки банківських установ, ефективне регулювання функціонування якої має стати пріоритетним завданням державної політики у сфері банківської економічної безпеки; необхідність удосконалення механізму державного регулювання економічної безпеки банківських установ з урахуванням світових тенденцій та досвіду високорозвинених країн світу; розробка сучасного та оптимізація традиційного інструментарію оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ.

Ліцензування можна вважати першим і основним інструментом державного регулювання банківських установ. Банківська ліцензія надається Національним банком України на підставі клопотання банку і за наявності документів, що підтверджують його відповідність базовим вимогам економічної безпеки. Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність", НБУ з метою регулювання рівня економічної безпеки застосовує для всіх банків ще один інструмент державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ, а саме – обов'язкові економічні нормативи.

Окремим інструментом державного регулювання економічної безпеки банку є подання в НБУ річного звіту про свою діяльність кожним власником

суттєвої частки капіталу у банку, який є юридичною особою. Це сприяє обмеженню впливу різного роду небезпек та загроз, що можуть мати негативні наслідки для окремої юридичної чи фізичної особи – співвласника банку та для стану економічної безпеки банківської установи. Фінансова звітність банків, що подається до НБУ, має бути перевірена аудитором. Аудиторська перевірка здійснюється аудитором, що має сертифікат НБУ на аудиторську перевірку банківських установ. Таким чином, видача таких сертифікатів та встановлення обов'язкової аудиторської перевірки фінансової інформації банків також є інструментами державного регулювання рівня економічної безпеки вітчизняних банківських установ. Вимога щодо розкриття інформації також є досить ефективним інструментом державного регулювання економічної безпеки банків. Необхідність упровадження в банках України стандартів з управління інформаційною безпекою продиктована вимогами Базельського комітету Basel II з управління та зменшення операційних ризиків банків.

Системне банківське регулювання економічної безпеки має забезпечити покращання інвестиційного середовища, захист інтересів інвесторів та вкладників, удосконалення інформаційних систем комерційних банків, розвиток електронного банкінгу, інтернет-послуг тощо, тобто матиме позитивний ефект як для рівня економічної безпеки банківських установ, так і для стану функціонування всієї банківської системи України.

Перелік використаних джерел

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. із змінами і доповненнями // Офіційний вісник України – 2001. – № 1-2. – Ст.1.
2. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України – 1999. – № 29. – Ст. 238.
3. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 40. - Ст. 364.
4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні / Затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08. 2001р.
5. Положення НБУ "Про кредитування" Затверджено постановою Правління НБУ № 246 від 28 вересня 1995 р. // Податки та бухгалтерський облік. -2000. - №59. -с. 715.
6. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.
7. Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень» від 31.08.2001 р. № 375 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 44. – Ст. 1991.
8. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розрахунки між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту у валюті України та внесення змін до нормативно-правового акта Національного банку України» від 14.10.2004 р. № 484 // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2977.
9. Агарков М.М. Основы банковского права: Курс лекцій. Изд. 2-е. Учение о ценных бумагах: научное исследование. Изд. 2-е. — М .: Изд-во БЕК, 2011. — 350.

10. Банківське право України: Навч. посібник. кол. авт. Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.О. та ін. / За заг. ред. А.О. Селіванова. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2011. — 384 с.
11. Васильчак С. В. Менеджмент банку / С. В. Васильчак, М. З. Климус // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — № 23.15. — С. 214–218.
12. Васюренко О. В. Банківські операції. / О.В. Васюренко // Київ 2012 -255с.
13. Ващенко Ю.В. Банківське право: Навч. посібник. — К. : Центр навчальної літератури, 2011. — 344 с.
14. Грищенко Р. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах // Вісник НБУ. — 2011. — № 3. — С. 57-59.
15. Дудченко Н. В. Сучасні підходи до трактування поняття «банківські установи»/ Н. В. Дудченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 17. — С. 64–69.
16. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. - 2001. Закон України "Про Національний банк України" від 27.02. 2004.
17. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / М. І. Зубок. — К. : КНЕУ. — 2003. — 154 с.
18. Карманов Є.В. Банківське право України: Навч. посібник. — Х.: Консум, 2009. — 463с.
19. Карманов Є. Банк як суб'єкт банківського права //Право України. — 2014. - №9. — с.51-56.
20. Костюченко О.А. Банківське право: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. —К. : МАУП, 2013. - 240 с.
21. Мельник С.І. Класифікація загроз економічній безпеці банку: аналіз та оцінка їх впливу / С.І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. — 2010. — №1. — С. 73–82.

22. Національний банк і грошово-кредитна політика. Підручник. - Мороз А. М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф. та ін. - Київ. нац. екон. ун-т. — 2-е вид., перероб. і допов. — К. : 2012. — 476 с.
23. Плотнікова М. В. Підходи до визначення поняття державне регулювання діяльності банків в Україні / М. В. Плотнікова // Правовий вісник УАБС. — 2014. — № 1(4). — С. 71–74.
24. Стрельбицька Л. Банківське безпекознавство. / Стрельбицька Л., Стрельбицький М., Гіжевський В. – К.: Кондор, 2005. – 600 с.
25. Чуб О. О. Підвищення транспарентності українських банків в умовах глобалізації / О.О. Чуб // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць. Вип. 12. — К.: КНЕУ, 2012. — С. 166–174.
26. Штаєр О. М. Класифікація загроз економічній безпеці банку / О. М. Штаєр // Управління фінансами в умовах вступу до СОТ : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 15 жовтня 2009 р.). – Х. : ХНЕУ, 2009. – С.172–175.